

دیپلماسی توییتری دولت سیزدهم ایران در مذاکرات هسته‌ای «مطالعه موردی صفحه رسمی وزارت خارجه ایران در توییتر»

علیرضا خسروی^۱، محمدقلی میناوندچال^۲، فرید اصغری تازه‌کند^۳

چکیده

با همه‌گیر شدن شبکه‌های اجتماعی، سیاستمداران نیز برای اظهار نظر و اعلام مواضع خود به شبکه‌های اجتماعی فراگیر روی آورده‌اند. اعلام نظرات هر سیاستمدار و دیپلماتی به‌عنوان موضع رسمی وی قلمداد شده و همچون فضای حقیقی مورد توجه قرار می‌گیرد. شبکه اجتماعی ایکس یا همان توییتر سابق نیز با توجه به ویژگی‌های متن‌محور خود یکی از شبکه‌های اجتماعی مورد توجه سیاستمداران است. دولت‌ها نیز برای اعلام موضع و پیام از این شبکه اجتماعی استفاده می‌کنند. از موضوعات مهم سالیان اخیر دیپلماسی ایران، موضوع مذاکرات هسته‌ای و رفع تحریم‌ها می‌باشد که در پژوهش حاضر برای یافتن رویکرد و نحوه تعامل دولت سیزدهم ایران به ریاست ابراهیم رئیسی، با طرف‌های مقابل مذاکرات هسته‌ای، به بررسی توثیق‌های صفحه رسمی وزارت خارجه ایران از شهریور تا اسفند سال ۱۴۰۰ خورشیدی، به ریاست حسین امیرعبداللهمیان، پرداخته‌ایم. در این پژوهش با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی، پس از تحلیل و بررسی توثیق‌هایی که در این بازه زمانی در موضوعات مربوط به مذاکرات هسته‌ای منتشر شدند، در مجموع تعداد ۱۰۴ توییت مرتبط با مذاکرات بود و پس از انتخاب توییت‌ها، محتوای آنها بررسی و از آنها تعداد ۵۳ کد استخراج شد که پس از دسته‌بندی، حذف و ادغام کدهای تکراری، در ۹ مقوله دسته‌بندی شدند. مقوله‌های انتخابی نیز در ۳ مفهوم اساسی شامل ۱- بی‌اعتمادی به طرف مقابل، ۲- نگاه مثبت ایران به دیپلماسی و ۳- مذاکره برای تأمین منافع ایران و رفع تحریم‌ها دسته‌بندی شدند. مقوله‌هایی که از آنها این مفاهیم برداشت شدند، عبارت بودند از: «آمریکا مقصر اصلی بی‌ثمری مذاکرات، عدم تغییر سیاست آمریکا در دولت بایدن، ناتوانی سایر طرف‌های مذاکرات، انجام ندادن اقدامات متقابل، جدیت ایران برای مذاکره، آمادگی ایران برای مذاکره، همکاری با مذاکره‌کنندگان، مذاکره موثر و مذاکره عزتمندانه در حد مردم ایران».

کلیدواژه‌ها: دیپلماسی رسانه‌ای، دیپلماسی توییتری، سیاست خارجی، برجام، تحریم.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۹/۲۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۲۹

۱. دانشجوی دکتری مدیریت رسانه، دانشکده ارتباطات، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.
ali313reza@yahoo.com
۲. دانشیار گروه مدیریت رسانه، دانشکده ارتباطات، دانشگاه صداوسیما، تهران، ایران (نویسنده مسئول).
minavandm@gmail.com
۳. کارشناسی ارشد مدیریت رسانه، دانشکده ارتباطات، دانشگاه صداوسیما، تهران، ایران.
farid199674@gmail.com

مقدمه

امروزه شبکه‌های اجتماعی نقش پر رنگی در زندگی مردم دارند. در سال‌های اخیر با ظهور اینترنت و پیدایش شبکه‌های اجتماعی نظیر توئیتر^۱، فیس‌بوک، اینستاگرام و... رسانه‌ها نقش پررنگ‌تری در سیاست پیدا کرده‌اند. دیپلماسی رسانه‌ای از جمله نمودهای این نقش سیاسی در عرصه بین‌المللی است که از حیث کمک به تأمین اهداف و منافع ملی حائز اهمیت فراوان است. استفاده از رسانه‌ها برای انتقال پیام‌های دیپلماتیک می‌تواند اثرگذاری بیشتری داشته باشد و در مدت کوتاه به سراسر جهان مخابره شود. از قرن پانزدهم میلادی و رشد مطبوعات، نقش رسانه‌ها و افکار عمومی در تصمیم‌گیری‌های سیاسی پررنگ شد و در جنگ جهانی دوم استفاده از رسانه‌ها برای اهداف سیاسی به اوج خود رسید. در آن زمان رادیو به‌عنوان ابزار تبلیغاتی حکومت‌ها استفاده می‌شد و رادیوی هر کشوری تلاش می‌کرد تا با پیام‌ها و برنامه‌های خود به تضعیف طرف مقابل بپردازد. دوران جنگ سرد نیز عرصه دیگری بود که از رسانه‌ها به‌عنوان ابزار تبلیغات سیاسی و پروپاگاندا استفاده می‌شد. آمریکا و شوروی هر کدام ایستگاه‌های رادیویی مخصوص به خود را داشتند که تلاش می‌کردند ایدئولوژی مدنظر خود را تبلیغ نمایند. با فروپاشی شوروی و تبدیل شدن آمریکا به ابرقدرت جهانی، استفاده از رسانه‌ها در دیپلماسی، شکل جدیدی به خود گرفت. شبکه‌های ماهواره‌ای تلویزیونی و خبرگزاری‌های مختلف حضور فعال‌تری در عرصه سیاسی پیدا کردند. در سال‌های اخیر نیز با گسترش اینترنت در سراسر جهان و ظهور شبکه‌های اجتماعی، دیپلماسی رسانه‌ای دستخوش تغییر و تحول شده است. امروزه شبکه‌های اجتماعی نظیر توئیتر، اینستاگرام و فیسبوک را می‌توان از جمله بازیگران مهم عرصه سیاست دانست. قابلیت‌های فناورانه جدید ارتباطی نظیر سرعت بالای انتشار و امکان ارسال تعداد بی‌شمار پیام در مدت زمانی کوتاه موجب افزایش رغبت سیاستمداران برای استفاده از این شبکه‌های اجتماعی جدید، جهت پیشبرد راهبردهای سیاسی و اهداف خود شده است.

می‌توان گفت به‌دلیل رویکرد دولت یازدهم و دوازدهم برای توافق هسته‌ای با گروه ۱+۵، در یک دهه گذشته مهم‌ترین موضوع در فضای سیاسی و اجتماعی ایران، مذاکرات هسته‌ای و توافق حاصل از آن تحت عنوان برجام بوده است. موضوع دیپلماسی رسانه‌ای از این منظر اهمیت

۱. شبکه اجتماعی توئیتر در سال ۲۰۲۳ به ایکس تغییر نام داد.

پیدا می‌کند که بدانیم رویکرد دولت سیزدهم در مذاکرات، چه بوده و با تغییر دولت در ایران، این مواضع به چه سمتی رفته است. زیرا هنگامی می‌توان در فضای سیاسی و اجتماعی بهترین رویکرد را داشت که به‌عنوان آینه نظرات مسئولین کشورها، از نحوه تعامل و دیپلماسی رسانه‌ای آنها شناخت کامل داشت.

به دلیل اهمیت تویتر و به نوعی تبدیل آن به رسانه اول در حوزه دیپلماسی، در این پژوهش به بررسی توییت‌های مسئولان ایران در خصوص مذاکرات هسته‌ای و توافق برجام خواهیم پرداخت تا دیپلماسی رسانه‌ای ایران پس از تغییر دولت تحلیل شود. با توجه به این که دونالد ترامپ، رئیس‌جمهور سابق آمریکا در ۱۸ اردیبهشت ۱۳۹۷ مصادف با سال ۲۰۱۸ میلادی از برجام خارج شد، در داخل ایران انتقاد زیادی به دولت حسن روحانی شد تا او نیز از برجام خارج شود. اما دولت وقت ایران با توجه به حضور ۵ کشور دیگر در مذاکرات هسته‌ای، حاضر به ترک برجام نشد و به انجام مفاد برجام ادامه داد. اما با توجه به تحریم‌های آمریکا علیه ایران و دنباله‌روی سه کشور انگلیس، فرانسه و آلمان از سیاست‌های آمریکا، عملاً ایران با مشکلات زیادی مواجه شده بود. در داخل ایران نیز انتقادات بسیاری به دولت وارد شد تا با اقدام متقابل از برجام خارج شود و یا این که به صورت گام‌به‌گام از تعهدات خود کم کند. یکی از منتقدین اصلی نحوه عملکرد دولت وقت ایران، جریان سیاسی مقابل آنها بود که در سال ۱۴۰۰ شمسی، ابراهیم رئیسی به نمایندگی از این جریان به‌عنوان رئیس‌جمهور منتخب مردم ایران انتخاب شد. با شروع دولت سیزدهم، نوع مواجهه سیاست خارجی جدید ایران در مذاکرات هسته‌ای محل سؤال بود که در این پژوهش با بررسی ۶ ماهه‌ی توییت‌های صفحه رسمی وزارت خارجه ایران، به آن پرداخته شده است. بر این اساس، سؤالاتی که این مقاله در پی پاسخ دادن به آن است، تحلیل و بررسی رویکرد دیپلماسی تویتری ایران به مذاکرات هسته‌ای و نحوه تعامل با طرف‌های مقابل است.

پژوهش‌های پیشین

موضوع مذاکرات هسته‌ای ایران در پژوهش‌های متعدد داخلی و خارجی بررسی و پژوهش‌هایی که بیشترین شباهت و تناسب را با پژوهش حاضر را دارند، ذکر شده است.

جدول ۱. پیشینه پژوهش

ردیف	عنوان	نویسندگان / سال	یافته‌های اصلی
۱	الگوی مطلوب دیپلماسی رسانه‌ای در وزارت امور خارجه جمهوری اسلامی ایران	شفیعی و همکاران (۱۳۹۹)	به بررسی و پیاده‌سازی الگوی دیپلماسی رسانه‌ای وزارت خارجه به‌عنوان متولی امر دیپلماسی رسانه‌ای کشور پرداخته شده است. یافته‌های مقاله عبارتند از رسیدن به الگوی: ۱- رصد، ۲- ارتباط با رسانه پیش از تصمیم‌سازی، ۳- پردازش پیام، ۴- اقدام شامل موضع‌گیری، اطلاع‌رسانی و جریان‌سازی، ۵- انتخاب مسیر ارتباطی، ۶- ارزیابی و ۷- واکنش.
۲	دیپلماسی رسانه‌ای در مذاکرات هسته‌ای؛ تعامل جامعه بین‌الملل با دولت روحانی	تاجریان و همکاران (۱۳۹۶)	به بررسی نقش دیپلماسی رسانه‌ای در تغییر رویکرد جامعه بین‌المللی با جمهوری اسلامی ایران در زمان انجام مذاکرات هسته‌ای در دولت روحانی پرداخته شده است. یافته‌های آنها بدین شکل است: در فضای جدید باید دیپلمات‌ها دموکراتیک‌تر شدن را بپذیرند و ارتباطات خویش را توسعه دهند و از ابزارهای فناورانه برای مدیریت بازیگران جدید و قدیمی در نظام بین‌المللی و جهانی استفاده کنند.
۳	پرونده هسته‌ای ایران و اعتمادسازی برای دولت آمریکا؛ تحلیل صفحه سخنگوی وزارت امور خارجه آمریکا در فیس‌بوک	بشیر و حسنیو (۱۳۹۴)	تفسیر و تبیین برآیند این مقاله نشان می‌دهد که سخنگوی وزارت امور خارجه آمریکا با رویکرد شستشوی ذهنی مخاطبان، به دنبال نزدیک‌سازی هر چه بیشتر آمریکا به طیف‌های نه‌چندان نزدیک به نظام جمهوری اسلامی ایران است.
۴	تحلیل نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی در مذاکرات هسته‌ای وین	پورجعفری و بهرامی‌پور (۱۳۹۹)	نتایج این مقاله بیانگر آن است که دستگاه دیپلماسی ایران علی‌رغم اینکه سال‌ها از توجه به ظرفیت‌های شبکه‌های اجتماعی غافل بوده است، اما روند مذاکرات هسته‌ای وین و بازتاب

ردیف	عنوان	نویسندگان / سال	یافته‌های اصلی
			آن در بعد داخلی و بین‌المللی و همچنین نگرش وزیر امور خارجه وقت ، باعث شد شبکه‌های اجتماعی نقش مهمی ایفا کنند.
۵	دیپلماسی رسانه‌ای در شبکه اجتماعی توییتر	نقیب‌السادات و عودلاجانی (۱۴۰۰)	نتایج اصلی به دست آمده عبارت‌اند از: مهم‌ترین مسائل مطرح شده در توییتر وزیر امور خارجه ایران مسائل سیاسی، انرژی هسته‌ای و برجام، تروریسم، مسائل مرزی و مسائل مربوط به همسایگان، جنگ و مسائل فرهنگی بوده است. در حالی که آمریکا بیشتر بر موضوع تحریم، مسائل نظامی و سیاست تأکید داشته است.
۶	ایران آزاد توییتری: ارزیابی نقش توییتر در دیپلماسی عمومی و عملیات اطلاعاتی در بحران انتخاباتی ۲۰۰۹ ایران	برنز و التهام ^۱ (۲۰۰۹)	پلتفرم‌های رسانه‌های اجتماعی مانند توییتر چالش‌های جدیدی را برای تصمیم‌گیرندگان در یک بحران بین‌المللی ایجاد می‌کنند. این مقاله نقش توییتر را در طول بحران انتخابات ۲۰۰۹ ایران با استفاده از تحلیل مقایسه‌ای سرمایه‌گذاران توییتر، دیپلمات‌های وزارت خارجه ایالات متحده، فعالان شهروندی و معترضان ایرانی و نیروهای شبه‌نظامی بررسی کرده است و برای رویدادهای کلیدی در طول انتخابات پس از ۱۲ ژوئن تا ۱۲ ژوئن کدگذاری می‌کنیم. سیاست خارجی، اقتصاد سیاسی بین‌المللی و چارچوب‌های جامعه‌شناسی تاریخی، زمینه عمیق‌تری از نحوه استفاده کاربران مختلف از توییتر برای عملیات‌های اطلاعاتی دفاعی و دیپلماسی عمومی فراهم می‌کنند. کسانی که معتقدند توییتر و دیگر فناوری‌های شبکه‌های اجتماعی مردم عادی را قادر می‌سازد تا قدرت را از رژیم‌های سرکوبگر بگیرند، باید سرنوشت معترضان ایران را که برخی از آنها برای پذیرش مشتاقانه توییتر جان خود را هزینه کردند، در نظر بگیرند.

ردیف	عنوان	نویسندگان / سال	یافته‌های اصلی
۷	دیپلماسی دیجیتال: توئیتر و فیسبوک و تأثیر آنها بر روابط بین‌الملل	لاربی ^۱ (۲۰۲۲)	این پژوهش با توجه به بررسی ادبیات و چارچوب مفهومی این پدیده جدید و مدل‌های نامتقارن ارتباطات در روابط عمومی، به دنبال سیر تاریخی دیپلماسی از سنتی به دیجیتال است. علاوه بر این، تجزیه و تحلیل نقش رسانه‌های اجتماعی، به‌ویژه فیسبوک و توئیتر، و تغییرات اساسی که دیپلماسی را در مفهوم و عمل تحت تأثیر قرار داده است، نقطه تمرکز مقاله است. هدف این مقاله نیز روشن کردن بازیگران جدید به لطف دیپلماسی دیجیتال و تأثیرات آن بر صحنه روابط بین‌الملل است. هدف ما برجسته کردن تأثیرات توسعه در فناوری‌های ارتباطی و تأثیر آن بر جهت‌گیری آینده این پدیده و چالش‌ها و مخاطرات آن است.
۸	برجام و مبارزه ایران برای قدرت در خاورمیانه	گال، حسن و بوسال ^۲ (۲۰۲۴)	این پژوهش تلاش می‌کند تا دلایل خروج آمریکا از توافق هسته‌ای ایران و اتحاد آن با عربستان سعودی برای متادل‌سازی تسلط روزافزون ایران در منطقه را بررسی کند. نویسندگان اشاره دارند که در سال ۲۰۱۵، توافقی بین گروه ۵+۱ و ایران به‌عنوان برنامه جامع اقدام مشترک (برجام) منعقد و در قطعنامه ۲۲۳۱ شورای امنیت سازمان ملل متحد تأیید شد. توافق به این موضوع اشاره دارد که پایبندی ایران به برجام توسط آژانس بین‌المللی انرژی اتمی تأیید می‌شود. پیروی از الزاماتی که در توافق ذکر شده بود، ایران بسیاری از فعالیت‌های هسته‌ای خود را با افراط بیشتر به آژانس برچید و انتظار می‌رفت که رقابت تسلیحاتی در خاورمیانه کند شود. دونالد جی ترامپ رئیس‌جمهور آمریکا در ۸ می ۲۰۱۸ با خروج از توافق هسته‌ای و اعمال تحریم‌های بیشتر علیه ایران موضع خود را اعلام کرد.

1. LARBI

2. Gull, A., ul Hassan, Z., & Bosaal, F. M

موضوع مذاکرات هسته‌ای ایران تاکنون در پژوهش‌های متعدد داخلی و خارجی بررسی شده است که نشان از اهمیت موضوع در داخل و خارج از کشور دارد. به‌همین دلیل رویکرد دولت سیزدهم ایران اهمیت فراوانی دارد که این پژوهش به آن پرداخته است. رویکردی که تاکنون در سایر پژوهش‌ها به آن پرداخته نشده است.

مفاهیم تحقیق

دیپلماسی: دیپلماسی شامل ارتباطات گفتاری یا نوشتاری توسط نمایندگان دولت‌ها (مانند رهبران و دیپلمات‌ها) است که برای تأثیرگذاری بر رویدادهای نظام بین‌الملل انجام می‌شود (Trager, 2016).

دیپلماسی رسانه‌ای: دیپلماسی رسانه‌ای به مجموعه سازوکارهایی اطلاق می‌شود که از طریق آن می‌توان بخشی از سیاست‌ها را بر مردم، احزاب، سیاستمداران، گروه‌ها، نهادها، سازمان‌های بین‌المللی و حتی دیگر دولت‌ها اعمال کرد. دیپلماسی رسانه‌ای به‌صورت عام به معنای به‌کارگیری رسانه‌ها برای تکمیل و ارتقای سیاست خارجی است. به عبارتی دیپلماسی رسانه‌ای کاربرد رسانه‌ها به‌طور ویژه در ترقی و روان‌سازی سیاست خارجی است (خرازی‌آذر، ۱۳۹۴).

دیپلماسی دیجیتال: دیپلماسی دیجیتال که با نام دیپلماسی الکترونیک نیز شناخته می‌شود، به‌عنوان استفاده از اینترنت و فناوری‌های جدید ارتباطات اطلاعاتی برای کمک به دستیابی به اهداف دیپلماتیک تعریف شده است (هانسون، ۲۰۱۲).

توییتماسی: دیپلماسی توییتری یا همان توییتماسی به استفاده از رسانه اجتماعی توییتر توسط سران کشورها، رهبران سازمان‌های بین‌دولتی و دیپلمات‌های آن‌ها برای برقراری ارتباط دیپلماتیک و دیپلماسی عمومی اطلاق می‌شود (Keleman, 2014).

سیاست خارجی: سیاست خارجی یک دولت (در مقابل سیاست داخلی) اهداف و فعالیت‌های آن کشور در زمینه تعاملات با سایر دولت‌ها، اتحادیه‌ها و سایر نهادهای سیاسی است، خواه به‌صورت دوجانبه یا چندجانبه (Britannica, 2020).

برجام: برنامه جامع اقدام مشترک^۱ یا به‌اختصار برجام که توافق جامع و نهایی هسته‌ای وین و در غرب توافق هسته‌ای ایران یا توافق ایران نیز نامیده می‌شود. این توافق بر سر برنامه هسته‌ای ایران و به‌دنبال تفاهم هسته‌ای لوزان، در سه‌شنبه ۲۳ تیر ۱۳۹۴ (۱۴ ژوئیه ۲۰۱۵) در وین اتریش بین ایران، اتحادیه اروپا و گروه ۱+۵ منعقد شد (Haidar, 2015).

تویبتر: تویبتر در سال ۲۰۰۶ به‌عنوان یک پروژه جانبی شرکت مربوطه با استفاده از زبان برنامه نویسی Ruby on Rails توسعه یافت. تویبتر به‌عنوان یک رسانه اجتماعی یا پلتفرم میکرو بلاگینگ، به کاربران اجازه می‌دهد پیام‌های کوتاهی ارسال کنند، که اغلب برای به روز رسانی وضعیت، نظرات اخبار، و «بازتویبتر» یا ارسال مجدد پیام‌های کاربران دیگر استفاده می‌شود. همانطور که تویبتر تکامل یافت، یک «صمیمیت محیطی» ایجاد کرد که با دیگر پلتفرم‌های رسانه‌های اجتماعی متفاوت بود. این برنامه بر اخبار و رویدادهای هم‌زمان متمرکز بود، «هشتگ» (کدنویسی تولید شده توسط کاربر برای عبارت‌های قابل جستجو) ارائه کرد و به سرعت در رویدادهای زنده ادغام شد (اورایی و میلستاین ۲۰۰۹: ۹، ۱۱، ۱۳، ۴۱، ۷۳، ۱۱۳، ۱۵۳، ۱۹۳). نرم‌افزار شخص ثالث امکان ادغام تویبتر با دستگاه‌های دیگر مانند آیفون اپل را فراهم کرد. تویبتر رشد اولیه انفجاری را تجربه کرده است: طبق یک برآورد، «بازدیدکنندگان منحصر به فرد از فوریه ۲۰۰۸ تا فوریه ۲۰۰۹ میلادی ۱۳۸۲ درصد رشد کرده‌اند» (اورایی و میلستاین، ۲۰۰۹: ۵).

تویبتر در ایران: در ۱۶ ژوئن ۲۰۰۹، روتیز گزارش داد که وزارت امور خارجه ایالات متحده از تویبتر خواسته است تا ارتقاء سرور برنامه‌ریزی شده را به تعویق بیندازد، ظاهراً این کار برای اطمینان از حداکثرسازی دسترسی کاربران ایرانی به این سرویس انجام شد (Pleming, 2009). دیپلمات‌های آمریکایی و سایر مقامات دولتی تویبترهایی را که از ایران منتشر می‌شد، زیر نظر داشتند و از آنها در مورد وضعیت سیاسی داخلی ایران به‌عنوان منبع مهم اطلاعات منابع عمومی استفاده می‌کردند. نقش تویبتر در انتخابات سال ۲۰۰۹ ایران در زمینه تصمیم‌گیری بود که همزمان با روابط آشفته ایران و آمریکا و سیاست بین‌المللی شکل گرفته بود. انقلاب «غیرقابل تصور» ایران در سال ۱۹۷۹، بحران گروگان‌گیری ۴۴۴ روزه، و سرنگونی هواپیمای ایران ایر ۶۵۵ یو اس اس وینسنس، رویدادهایی عمیقاً تأثیرگذار در میان سیاستگذاران ایالات متحده بودند (باودن ۲۰۰۶؛ کورزمن ۲۰۰۴؛ هادلین ۲۰۰۰). این وقایع منجر به «شیوه ماریپچی تعامل و تقابل» بین دولت‌های پی در پی ایران و ایالات متحده شد (جرویس، ۱۹۹۷: ۱۷۴).

مبانی نظری

دیپلماسی رسانه‌ای

دیپلماسی رسانه‌ای یا دیپلماسی سایبری، در واقع چرایی و چگونگی روابط مقامات سطح عالی سیاسی را هم در بستر رسانه و هم در بستر مجازی بررسی کرده و بایدها و نبایدهای آن را به چالش می‌کشد (نظیفی‌آرانی، ۱۳۹۸). دیپلماسی سایبری، روشی است که مدتی است دولت‌ها متناسب با پیشرفت تکنولوژی برای پیشبرد منافع خود به‌خصوص در ارتباط با افکار عمومی از آن استفاده می‌کنند. محبوبیت رو به‌رشد دیپلماسی سایبری به اندازه کافی نشان می‌دهد که استفاده از آن باید از مزایایی برخوردار باشد، و درعین حال نباید چالش‌های آن را نادیده گرفت. تغییر شرایط و مطرح شدن مؤلفه‌های جدید و تأثیرگذار در عرصه بین‌المللی باعث شده است تا کشورها برای پیشبرد بهتر منافع خود ابزارها و سیاست‌های جدیدی را به‌کار ببرند. در واقع انقلاب ارتباطات و گسترش وسایل ارتباط جمعی و رسانه‌های اجتماعی و فعال شدن بازیگران دولتی، نهادهای مدنی و شرکت‌ها منجر به نقش یافتن بیش از پیش افکار عمومی به‌عنوان یکی از ارکان مهم تصمیم‌گیری‌های کشورها در حوزه‌های گوناگون شده است. بنابراین کشورها نمی‌توانند همچون گذشته تنها بر تبادلات بین دولتی خود در قالب دیپلماسی سنتی تکیه کنند (نظیفی‌آرانی، ۱۳۹۸-۱۳۹۰). از آنجا که تسلط و هژمونی فضای مجازی بر جوامع و به‌ویژه کشور ما با شتاب روزافزونی در حال افزایش است، شناسایی راهبردها و رویکردهای کشورهای جهان در حکمرانی فضای مجازی برای مدیریت کلان جامعه دارای اهمیت حیاتی است؛ ضمن اینکه استفاده از تجربیات کشورها در این حوزه باعث ارتقای حکمرانی فضای مجازی در کشورمان شد و عدم استفاده از این تجربیات نظام مدیریت این فضا را ناکارآمد و تهدیدات سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و... آن را افزون و خارج از کنترل حاکمیت خواهد ساخت.

خروج آمریکا از توافق و واکنش اروپا به خروج آمریکا

سیاست آمریکا زمانی تغییر کرد که از جناح محافظه‌کار یا جمهوری‌خواه، دونالد ترامپ وارد رقابت ریاست‌جمهوری شد. وی پیش از این از ایران به دلیل عدم رعایت بندهای توافقنامه انتقاد و همچنین اعلام کرده بود که به زودی جمهوری خواه این مقام را در دست خواهد گرفت. خروج آمریکا از توافق قطعی است. توافق هسته‌ای ایران به نفع ایران بوده و همچنین تجارت سالانه ایران و اتحادیه اروپا حدود بیست و یک میلیارد یورو بوده است. بسیاری از شرکت‌های اتحادیه

اروپا از ترس تحریم‌های آمریکا شروع به ترک بازارهای ایران کردند. پیشروی و نقش ضدایرانی آمریکا، گمانه‌زنی‌ها را در مورد این توافق بیشتر کرد و از سوی دولت ایران مورد انتقاد قرار گرفت که آمریکا بد نیت عمل می‌کند. تایید آژانس بین‌المللی انرژی اتمی و سایر سازمان‌های هسته‌ای بین‌المللی صریحاً تأیید می‌کرد که ایران به توافق پایبند بوده است، اما نگرش پلیس جهانی ایالات متحده پابرجا بود.

ایران، آمریکا را به دلیل حرکت بد نیت سرزنش کرد و اصرار داشت که ایالات متحده در حال قلدری بخش شرکت‌های جهانی است که مانع از سرمایه‌گذاری در ایران می‌شود. جواد ظریف وزیر امور خارجه جمهوری اسلامی ایران در این دیدار گفت: آمریکا مانع فروش قطعات یدکی هواپیما به ایران شده است. زمانی فرا رسید که دولت ترامپ در ماه مه ۲۰۱۸ خروج خود از این توافق را اعلام کرد. دولت ایالات متحده بعداً تمام تحریم‌هایی را که در زمان توافق افزایش یافته بود، که عمدتاً شامل صادرات نفت و برخی تحریم‌های مرتبط با بانک می‌شد، یادآور شد. دولت به صراحت اعلام کرد که شرکت تجاری با ایران اجازه تجارت با ایالات متحده را نخواهد داشت. بازار جهانی باید مطابق با خواسته‌های ایالات متحده باشد زیرا سهم عمده‌ای را در بازار بین‌المللی داشت. تمرکز آمریکا بر این بود که ایران در حال تکثیر موشک‌های بالستیک خود و ائتلاف با گروه‌های تروریستی فعال در خاورمیانه است. رژیم آمریکا را به باد انتقاد گرفت که ایالات متحده توافقی را که توسط دولت تصویب شده بود انجام نمی‌دهد و خروج از آن ممکن است تهدیدی برای صلح منطقه باشد. جالب است بدانید که تمرکز ایالات متحده بر خروج از این کشور به این دلیل بود که این توافق تأثیر عمده‌ای بر رشد نفوذ ایران و توازن قدرت در خاورمیانه داشت، زیرا رژیم در حال به چالش کشیدن هژمونی عربستان سعودی بود. رژیم همچنین متهم کرد که اروپا در برابر یکجانبه‌گرایی و تمامیت‌خواهی آمریکا تسلیم شده است.

بریتانیا، فرانسه و آلمان در حالی که یک سیستم مبادله‌ای (ابزار حمایت از مبادله تجاری) را آغاز کردند، سعی کردند این معامله را زنده نگه‌دارند. این سیستم ویژه‌ای بود که توسط قدرت‌های اروپایی که عمدتاً به رژیم برای تجارت بدون اتکا به سیستم بانکی آمریکا کمک می‌کردند، معرفی شد. حتی پس از یک سال، متحدان آمریکا برای تقویت تجارت خود نفت ایران را خریداری می‌کردند، اما پس از یک سال، اوضاع اساساً تغییر کرد.

ایالات متحده می‌خواست تجارت نفت ایران را به صفر برساند (رابینسون، ۲۰۱۷). ایران در خط مقدم قرار گرفت و شروع به نقض توافقی کرد که کشورهای اروپایی سعی در حفظ آن

داشتند. با اعمال عقب‌نشینی و تحریم‌های آمریکا، رژیم شروع به غنی‌سازی ذخایر خود کرد. غنی‌سازی بسیار کمتر از نود درصد بود زیرا حداقل نیاز برای ساخت یک سلاح است. رژیم همچنین کار بر روی سانتریفیوژهای جدید را آغاز کرد و کارخانه را در تاسیسات اراک راه اندازی کرد که غنی‌سازی اورانیوم را سرعت بخشید.

خروج آمریکا از توافق و اثرات آن بر ایران

توافق هسته‌ای ایران پس از تصویب، با تعلیق تحریم‌ها و آزادی صادرات نفت ایران، ثمرات زیادی برای اقتصاد رژیم به ارمغان آورد. بلافاصله پس از خروج آمریکا، تحریم‌ها دوباره اعمال شد و از آن زمان اقتصاد ایران رو به وخامت است. از آنجایی که در زمان تعلیق و لغو تحریم‌های نفتی، درآمد ملی زیادی از طریق صادرات نفت به دست می‌آمد که حدود ۲,۱ میلیون بشکه در روز بود. با اعمال تحریم‌ها و خروج آمریکا از این توافق، صادرات نفت ایران به جایی که قبلاً بود کاهش یافت و به سیصد هزار بشکه در روز رسید. صندوق بین‌المللی پول پیش‌بینی کرد که تولید ناخالص داخلی ایران در سال ۲۰۲۰ حداقل ۹,۵ درصد کاهش می‌یابد، در حالی که انقباضاتی که ایران در سال ۲۰۱۹ با آن مواجه شد، بیش از ۴,۵ درصد بود. چنین کاهش شدید صادرات نفت به اقتصاد در حال حاضر آسیب وارد کرد. علاوه بر این، ائتلاف رژیم ایران با گروه‌های تروریستی تعیین‌شده برای سرمایه‌گذاران یک سرمایه‌گذاری مرده را ثابت کرد زیرا آینده معامله همچنان کم بود. بازار سیاه ایران با کمک سپاه پاسداران انقلاب اسلامی سرازیر شد. قاچاق نه تنها کالا، بلکه نفت باعث غنی‌سازی سپاه شد (ISPI، فوریه ۲۰۱۹).

روش تحقیق

در پژوهش حاضر از روش تحلیل محتوا استفاده شده که روشی برای تحلیل پیام‌های ارتباطی متنی، شفاهی، صوتی و تصویری است. مراد از محتوا، در روش تحلیل محتوا هرگونه سندی است که حاکی از وجود ارتباطات بین انسان‌ها باشد. بنابراین، پست‌های منتشر شده در شبکه‌های اجتماعی چه در قالب متن، صوت و تصویر را می‌توان محتوا تلقی کرد. البته این نکته را نیز باید مدنظر داشت که در رویکردهای کیفی غالب داده‌هایی که پژوهشگر از طریق صوت و یا تصاویر و فیلم‌ها به دست می‌آورد، در نهایت تبدیل به متن شده و از طریق تحلیل محتوا مورد بررسی و تحلیل قرار می‌گیرند. به‌طور کلی، می‌توان گفت تحلیل محتوا به رویه‌ای اطلاق می‌گردد که برای تحلیل، تلخیص، طبقه‌بندی و استنباط کردن خصوصياتی خاص از متن منجر

می‌شود و در مواردی معنای پنهان واقع در آن هویدا می‌شود و گاهی امکان مقایسه چندین متن را به ما می‌دهد (مومنی‌راد و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۹۰-۱۹۱).

در ابتدا اطلاعات مورد نیاز برای این پژوهش با استناد به منابع کتابخانه‌ای و با تحلیل و بررسی معتبرترین اسناد در این حوزه، گردآوری شده و با توصیف مفاهیم مرتبط با دیپلماسی سایبری، تجربیات برخی از کشورهای جهان در دیپلماسی توییتری در فضای مجازی تبیین و با استفاده از روش مطالعه تطبیقی بررسی و آموزه‌ها برای پیشبرد سیاست خارجی در فضای مجازی جمهوری اسلامی ایران ارائه شده است.

با توجه به هدف این پژوهش که یافتن موضع دولت سیزدهم ایران در دیپلماسی در موضوع مذاکرات هسته‌ای و رفع تحریم‌ها است و با توجه به شروع به کار وزارت خارجه دولت سیزدهم از سوم شهریور سال ۱۴۰۰، بازه زمانی ۱۶ شهریور تا ۱۶ اسفند سال ۱۴۰۰ برای انجام پژوهش و تحلیل محتوای متنی توییت‌های وزارت خارجه ایران در این بازه زمانی استفاده شد. بازه ۶ ماهه توییت‌ها برای یافتن بهتر رویکرد دولت سیزدهم ایران انتخاب شد. مراحل بررسی توییت‌های وزارت خارجه جمهوری اسلامی ایران بدین ترتیب انجام شد که ابتدا توییت‌های وزارت امور خارجه جمهوری اسلامی ایران از تاریخ ۷ سپتامبر ۲۰۲۱ تا ۷ مارس ۲۰۲۲ میلادی، مصادف با ۱۶ شهریور ۱۴۰۰ تا ۱۶ اسفند ۱۴۰۰ هجری خورشیدی، بررسی و توییت‌های مرتبط به مذاکرات، برجام و دیپلماسی، انتخاب شدند. در مجموع تعداد ۱۰۴ توییت در بازه زمانی ۶ ماهه در موضوعات مذکور منتشر شده بود. پس از انتخاب توییت‌ها، محتوای آنها بررسی و از آنها تعداد ۵۳ کد استخراج شد که پس از دسته‌بندی، حذف و ادغام کدهای تکراری، در ۹ مقوله دسته‌بندی شدند. مقوله‌های انتخابی نیز در ۳ مفهوم اساسی جای گرفتند.

یافته‌های تحقیق

پس از تحلیل یافته‌ها، مقوله‌های انتخابی در سه مفهوم اساسی شامل

- ۱- بی‌اعتمادی به طرف مقابل
- ۲- نگاه مثبت ایران به دیپلماسی
- ۳- مذاکره برای تأمین منافع ایران

دسته‌بندی شدند که نشان می‌دهد دولت سیزدهم با این که به طرف مقابل خود بی‌اعتماد است، اما برای تأمین منافع مردم ایران، حاضر به مذاکره است و با حفظ خطوط قرمز خود، به دیپلماسی نگاه مثبتی دارد.

بی‌اعتمادی به طرف مقابل ریشه در رفتار دولت آمریکا در خروج از برجام و عدم انجام تعهدات ۳ کشور اروپایی دارد که با دنباله‌روی از دولت آمریکا، عملاً باعث از بین رفتن توافق برجام شده‌اند. از نگاه دولت آقای رئیسی در ایران، دولت بایدن در آمریکا نیز همان سیاست‌های دولت قبلی آمریکا را دنبال می‌کند. ناتوانی ۵ کشور باقی‌مانده پس از خروج آمریکا از مذاکرات و به‌ویژه ۳ کشور اروپایی، باعث از بین رفتن اعتماد دولت ایران شده است. اما دولت سیزدهم ایران با مذاکره عزتمندانه و مؤثر به دنبال منافع ملت ایران می‌باشد که برای این مهم، بارها نگاه مثبت خود به دیپلماسی و آمادگی جهت انجام جدی مذاکرات را اعلام کرد. این نشان از جدیت و علاقه دولت ایران به حل مسائل بین‌المللی با دیپلماسی دارد. در جدول زیر مفاهیم اساسی، مقوله‌ها و کدهای شاخص درج شده است.

جدول ۲. مفاهیم، مقولات و کدها

مفهوم	مقوله	کدهای شاخص استخراج شده
	آمریکا مقصر اصلی بی‌ثمری مذاکرات	آمریکا صدمه‌زننده اصلی به برجام
		آمریکا مجرم اصلی در نقض برجام
		درس نگرفتن آمریکا از برجام
		بی‌اعتمادی به آمریکا
بی‌اعتمادی به طرف مقابل	عدم تغییر سیاست‌های آمریکا در دولت بایدن	تعهدگریزی آمریکا
		عدم صداقت دولت بایدن در آمریکا
		نیاز به تجدید نظر در رویکرد آمریکا
		ادامه روش ترامپ در دولت بایدن
		لزوم درس گرفتن آمریکا از وضعیت کنونی برجام
		انتقاد از اظهار نظر آمریکا در مورد برجام
		لزوم بازگشت متقابل به برجام
		شکست فشار حداکثری آمریکا
		بی‌میلی آمریکا به دست کشیدن کامل از تحریم‌ها
		مرتبط کردن سیاست داخلی آمریکا به مذاکرات
		انتقاد از بازی تکراری با متن توسط آمریکا

مفهوم	مقوله	کدهای شاخص استخراج شده
	ناتوانی سایر طرف‌های مذاکرات	عدم‌نمایش اراده جدی طرف مقابل
		شایعه‌سازی و تحریف آمریکا در مورد برجام
		لزوم دوری از رویکرد سیاسی آژانس
		انتقاد از سکوت در مقابل اقدامات اسرائیل
		عدم اراده برخی از کشورهای اروپایی برای توافق
		اقدامات آمریکا و ۳ کشور اروپایی باعث ناکارآمدی برجام شده است.
		اشتباهات محاسباتی طرف مقابل
		بی‌عملی طرف مقابل
		دستور گرفتن سایر طرف‌ها از رژیم صهیونیستی
		ضرورت مسئولیت‌پذیری طرف مقابل
انجام ندادن اقدامات متقابل		زیاده‌خواهی آژانس
		امتیاز ندادن طرف‌های مقابل به ایران
		توافق نهایی منوط به رفتار مسئولانه طرف مقابل است
		نیاز به راستی‌آزمایی
		فاصله نگرفتن ایران از مذاکره
جدیت ایران برای مذاکره		اراده جدی ایران برای رفع تحریم‌ها
		عدم ترک برجام توسط ایران
		جدی بودن ایران برای توافق
		حسن نیت و جدیت ایران
آمادگی ایران برای مذاکره		نگاه ایران به مذاکره به‌عنوان ابزار مؤثر دیپلماسی
		نگاه مثبت ایران به مذاکرات
		آمادگی ایران برای توافق خوب
		ایران در مذاکرات منطقی، قوی، متین و نتیجه‌گرا ظاهر می‌شود
		آمادگی برای توافق خوب در کوتاه‌ترین زمان
		انعطاف و درک شرایط جدید
همکاری با مذاکره‌کنندگان		دولت سیزدهم ایران عملگرا است
		همکاری با آژانس در چارچوب توافقات
		رفع تمامی تحریم‌ها
مذاکره مؤثر		

نگاه مثبت ایران به دیپلماسی

مفهوم	مقوله	کدهای شاخص استخراج شده
مذاکره برای تأمین منافع ایران و رفع تحریم‌ها	مذاکره عزتمندانه در حد مردم ایران	رفع تحریم‌های یک‌جانبه
		مذاکره برای رسیدن به نتیجه
		مذاکره بدون اتلاف وقت
		مذاکره حکیمانه
		تأمین حقوق ملت ایران
		تأمین منافع اقتصادی مردم ایران
		انتظار توافق جامع با دستاوردهای ملموس برای مردم
		تحقق منافع ایران از برجام
		عدم عبور از خطوط قرمز ایران
		پذیرش خطوط قرمز ایران توسط غرب

نتیجه‌گیری

دولت سیزدهم نشان داد که با هدف رفع تحریم‌ها، به مذاکرات با پنج کشور و حتی آمریکا که از برجام خارج شد، تمایل دارد. همچنین دولت سیزدهم سعی کرد شائبه‌هایی که دولت آمریکا در قبال دولت ایران و عدم تمایل دولت ایران به مذاکره طرح کرده است را نیز پاسخ دهد و به ۵ کشور باقی‌مانده نشان داد که حاضر به مذاکره بدون حضور آمریکا است و می‌توان مسائل پیش‌آمده را بدون حضور آمریکا نیز حل کرد.

تویبتهای وزارت خارجه دولت سیزدهم نشان داد که ایران مذاکرات هسته‌ای را با توجه ویژه به ۳ موضوع اساسی پیش برده است. این ۳ موضوع ریشه در مذاکرات گذشته ایران با ۶ کشور داشت. یکی از این ۳ موضوع، بی‌اعتمادی ایران به طرف مقابل است. بر طبق مبانی نظری این پژوهش و با توجه به تجربه مذاکرات گذشته، ایران پی برده است که سایر کشورهای برجام از آمریکا پیروی می‌کنند و بدون اجازه آمریکا نمی‌توانند تصمیمی در مورد برجام بگیرند. با توجه به انجام ندادن اقدامات متقابل، ایران پی برده است که این کشورها ناتوان در اجرای برجام هستند. لذا دولت ایران، آمریکا را مقصر اصلی از بین رفتن برجام و به تبع آن بی‌حاصلی مذاکرات هسته‌ای و در نتیجه رفع تحریم‌ها می‌داند. در توافق هسته‌ای ایران با آمریکا و سایر کشورهای مقابل، توافق با هر کشور به‌عنوان یک دولت واحد صورت گرفته است، اما در آمریکا پس از روی کار آمدن ترامپ و تهدید او، همه شرکت‌ها از قراردادهای خود با ایران صرف‌نظر کرده و از ایران

خارج شدند. در صورتی که در متن توافق برجام سخنی از روی کار آمدن حزب مقابل دولت وقت آمریکا و تغییر در رویکردهای آنها به میان نیامده بود.

بازگشت تحریم‌ها فقط با سخنرانی و دستور رئیس‌جمهور جدید آمریکا، ترامپ، صورت پذیرفت و در همان لحظه همه‌ی تحریم‌ها برگشتند، اما تعهداتی که ایران به آنها عمل کرده بود- همچون بتن ریختن در راکتورها- نتیجه سال‌ها زمان و صرف بودجه‌های هنگفت بود. یعنی دولت ایران برای برگشتن به نقطه ابتدای امضای برجام نیازمند صرف سال‌ها زمان و بودجه است و آسیب فراوانی به ایران وارد شد و به همین جهت ایران حق دارد که به طرف‌های مقابل بی‌اعتماد باشد.

با توجه به نیاز ایران به از بین رفتن تحریم‌های هسته‌ای، از ابتدای شروع به کار دولت سیزدهم، آمادگی خود را با نگاه مثبت به دیپلماسی، که دیگر موضوع اساسی یاد شده می‌باشد، اعلام کرده است. این نگاه مثبت به دیپلماسی همراه با جدیت، آمادگی ایران و همراهی با مذاکره‌کنندگان همراه بوده است. اما با توجه به نتیجه‌گیری مذکور و نقش آمریکا، همواره دولت سیزدهم ایران، سیاست‌های دولت آمریکا را زیر نظر داشته است تا در صورت تغییر سیاست در دولت آمریکا بتواند برجام را مثل روز اول امضای آن از سر بگیرد تا تحریم‌های شش کشور مقابل و به‌ویژه آمریکا رفع شود ولی تغییر قابل توجهی را در سیاست طرف مقابل مشاهده نکرده است. لذا با توجه به نیاز خود به رفع تحریم‌ها، با در نظر گرفتن منافع مردم ایران، نتوانسته است رویکرد مثبتی را از طرف مقابل مشاهده کند. اما با توجه به در نظر گرفتن منافع ایران که دیگر موضوع اساسی می‌باشد و هدف آن، رفع تحریم‌ها است، همواره مذاکره مؤثر و عزتمندانه برای تأمین منافع ملت ایران را خواسته است. از این جهت گفته می‌شود خواسته است چون پژوهش حاضر حاصل تحلیل توثیقات‌های صفحه رسمی وزارت خارجه ایران می‌باشد که خواسته‌ها، خط قرمزها و شروط طرف ایرانی را بیان می‌کند. اما این که آیا در مذاکرات هسته‌ای نیز این سیاست‌های احصاء شده از توثیقات‌ها اعمال می‌شود یا خیر، خود نیاز به پژوهش دیگری دارد. اما وزارت خارجه ایران در ۶ ماه ابتدایی دولت سیزدهم، در عین حال که به طرف مقابل بی‌اعتماد است، همواره به دلیل مشکلات خود، خواستار انجام مذاکرات مؤثر و با نتیجه مطلوب بوده است. بر اساس یافته‌های این پژوهش دولت ایران به‌خوبی دریافته است که آمریکا به‌هیچ وجه قابل اعتماد نیست و در صورتی که با هر حزبی که به‌عنوان دولت وقت در آمریکا روی کار باشد، توافق کند، امکان دارد حزب مقابل در انتخابات بعد پیروز شود و مانند ترامپ، از توافق خارج

شود. اما مشکل اساسی دولت ایران تبعیت بسیاری از کشورها و شرکت‌های جهان از تحریم‌های یک‌جانبه آمریکا است. به همین دلیل دولت ایران بر سر دو راهی مذاکره قرار گرفته است. یافته مهم این پژوهش تعارض در بی‌اعتمادی به طرف مقابل و امید نداشتن به تغییر آن و در عین حال نگاه مثبت ایران به مذاکره با آمریکا و سایر کشورهای توافق برجام است. نکته‌ای که در نگاه اول غیر منطقی به نظر می‌رسد زیرا اگر بخواهیم منطقی نگاه کنیم نگاه مثبت و فرستادن پالس‌های مثبت مذاکره با آمریکا که بر طبق تحلیل توییت‌های وزارت خارجه دولت ایران، استخراج شده است، امری غیر منطقی است مگر این که از روی استیصال دولت ایران انجام شود. یعنی دولت ایران در حال حاضر راه خروج از بحران یا حداقل یکی از راه‌های خروج از بحران اقتصادی خود را مذاکره با آمریکا و توافق برای لغو تحریم‌ها می‌داند و تا زمانی که نتواند به راه حل دیگری برای مجاب کردن دولت‌ها و شرکت‌ها دست یابد، مجبور به ادامه این راه خواهد بود و یافته‌هایی همچون مذاکره مؤثر و مذاکره عزتمندانه را می‌توان این طور تحلیل کرد که دولت ایران برای بیشتر نشدن تحریم‌ها، حفظ جلوه اهل مذاکره بودن خود و در نهایت خریدن زمان برای دستیابی به راه‌حل جایگزین، ادامه خواهد داد. البته منظور از راه‌حل جایگزین، راهی برای توافق مستقیم با سایر کشورهای جهان است که دون ترس و وا همه از دولت آمریکا و با حفظ استقلال خود بتوانند موضوعات مورد توافق را اجرا نمایند.

منابع

بشیر، حسن و حسنلو، مسعود (۱۳۹۴). پرونده هسته‌ای ایران و اعتمادسازی برای دولت آمریکا؛ تحلیل صفحه سخنگوی وزارت امور خارجه آمریکا در فیس‌بوک. *دانش سیاسی* ۱۱(۱): ۸۹-۱۱۲.

بهرامی‌پور، فرشته و پورجعفری، محمدحامد (۱۳۹۹). تحلیل نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی در مذاکرات هسته‌ای وین. قابل دسترسی در:

<https://civilica.com/doc/1353879>

تاجریان، علی و اسدی، عباس و عیدی، فاطمه (۱۳۹۶). دیپلماسی رسانه‌ای در مذاکرات هسته‌ای تعامل جامعه بین‌الملل با دولت روحانی. *پژوهش‌نامه ایرانی سیاست بین‌الملل* ۵(۲): ۵۸-۳۶.

خرازی‌آذر، زهرا (۱۳۹۴). درک مفهوم دیپلماسی رسانه‌ای: رسانه‌ها به مثابه بازیگران نوین دیپلماتیک.

فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، ۱۱ (۳۲): ۱۳۵-۱۱۷.

شفیعی سروستانی، مریم و روشندل اربطانی، طاهر و شریفی، سید مهدی و نوربخش، یونس. ۱۳۹۹. الگوی مطلوب دیپلماسی رسانه‌ای در وزارت امور خارجه جمهوری اسلامی ایران. قابل دسترسی در:

<https://civilica.com/doc/1229031>

عودلاجانی، فاطمه و نقیب‌السادات، سیدرضا (۱۴۰۰). دیپلماسی رسانه‌ای در شبکه اجتماعی توئیتر. قابل دسترسی در:

<https://civilica.com/doc/1371914>

نظیفی‌آرانی، پرستو (۱۳۹۸). روابط امروز، دیپلماسی رسانه‌ای یا دیپلماسی سایبری، نهمین کنفرانس بین‌المللی اقتصاد، مدیریت و حسابداری با رویکرد ارزش آفرینی. شیراز. قابل دسترسی در:

<https://civilica.com/doc/925343>

مومنی‌راد، علی‌اکبر و علی‌آبادی، خدیجه و فردانش، هاشم و مزینی، ناصر (۱۳۹۲). تحلیل محتوای کیفی در آیین پژوهش: ماهیت، مراحل و اعتبار نتایج. *اندازه‌گیری تربیتی*، ۴ (۱۴)، ۱۸۷-۲۲۲.

- Haidar, J.I. , (2015). Sanctions and Exports Deflection: Evidence from Iran, *Paris School of Economics*, University of Paris 1 Pantheon Sorbonne, Mimeo.
- Trager, Robert F. (2016). The Diplomacy of War and Peace. *Annual Review of Political Science*. 19 (1): 205–228. doi:10.1146/annurev-polisci-051214-100534. ISSN 1094-2939.
- Burns, A., & Eltham, B. (2009). Twitter free Iran: An evaluation of Twitter's role in public diplomacy and information operations in Iran's 2009 election crisis.
- LARBI. Larbi (2022). Digital Diplomacy: Twitter and Face book impact on International Relations. *Legal and Political Research*. Vol.8, NO.2 , June (2022) / p-p 721-738
- Gull, A., ul Hassan, Z., & Bosaal, F. M. (2024). JCPOA AND IRAN'S STRUGGLE FOR POWER IN THE MIDDLE EAST. *Pakistan Journal of International Affairs*, 7(2).
- Bowden, M. (2006). *Guests of the Ayatollah: The First Battle in America's War with Militant Islam*.
- Jervis, R. (1997). *System Effects: Complexity in Political and Social Life*. NJ: Princeton University Press.
- Pleming, S. (2009). U.S. State Department speaks to Twitter over Iran. Thomson Reuters (16 June), Available at: <http://www.reuters.com/article/rbssTechMediaTelecomNews/idUSWBT01137420090616>
- ISPI (2019). Iran in the Middle East: The Notion of 'Strategic Loneliness'. ISPI. "Six Charts That Show How Hard US Sanctions Have Hit Iran," *BBC News*, May 2, 2019, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-48119109>.
- Robinson, K. and Laub, Z. (2017). What Is the Status of the Iran Nuclear Agreement?. Council on Foreign Relations.
- Fergus Hanson (November 2012). A Digital DFAT: Joining the 21st century. *Lowy Institute*. Archived from the original on 2012-03-22.
- Keleman, Michele (2014). Twitter Diplomacy: State Department 2.0". *National Public Radio*.
- Encyclopedia Britannica (2020). Foreign policy, *Encyclopedia Britannica*.